

John Stuart Mill 1806-1873

1. CONTEXT HISTÒRIC I CULTURAL

El segle XIX representa per a Europa l'expansió de la revolució industrial, iniciada a la Gran Bretanya a finals del XVIII, i la progressiva consolidació del poder de la burgesia enfront de l'aristocràcia de l'Antic Règim. La lluita per la sobirania nacional i per les idees liberals es va difondre ràpidament per Europa a través de les revolucions de 1830 i 1848, les quals centraven les seves reivindicacions en la demanda de llibertat econòmica, les millores de les condicions de vida del proletariat i l'afirmació de la independència nacional. Aquests moviments, però, es van produir de manera desigual en les diverses societats europees, i van configurar el seu propi destí històric. Enmig d'aquest panorama va anar sorgint la nova societat industrial, així com l'economia empresarial i el lliure mercat, empesos pel progrés científic i tècnic. Però el progrés social i polític no anava ni de lluny a la mateixa velocitat: les condicions de vida dels proletaris eren cada cop pitjors, i la completa participació democràtica encara era una utopia, en especial per a les dones. L'any 1848 es van generalitzar les demandes favorables al sufragi universal i a la intervenció de l'Estat per assegurar la justícia social i més igualtat. Això, unit al sorgiment de les idees socialistes a la segona meitat del segle, va aconseguir, tot i que no sense esforç, que els governs anessin prenent de mica en mica una sèrie de mesures liberalitzadores en l'àmbit polític i econòmic, de manera que a final de segle era pràcticament impossible de tornar a l'Antic Règim.

Pel que fa a la filosofia, els pensadors manifesten el seu menyspreu cap a l'interès estrictament econòmic que movia l'aventura empresarial, i reflexionen sobre els fonaments que requeria el nou ordre burgès. Estan convençuts que el progrés econòmic ha de ser també social, i que l'educació i la cultura són necessàries perquè les masses estiguin en condicions de participar en les institucions democràtiques i el desenvolupament industrial. Tots ells legitimen l'ordre burgès naixent i la nova economia de la societat industrial, però tenen el propòsit de donar-li un contingut cultural i social que garanteixi el progrés social i el respecte per la dignitat de les persones.

2. VIDA I OBRES MÉS IMPORTANTS

John Stuart Mill va néixer a Londres el 20 de maig de l'any 1806. El seu pare, l'ecocès James Mill, autor d'una "Història de l'Índia britànica", el va sotmetre personalment a un sistema d'estudi severíssim: dins el seu despatx i assegut al seu costat, va fer el que nosaltres en diríem educació primària i secundària. Als 3 anys va començar a estudiar grec, i als 7 anys ja havia llegit la majoria dels clàssics grecs en la seva llengua originària, així com textos sobre aritmètica, història i literatura (de tota manera, confessa humilment que el Teetet de Plató, que el va llegir en grec als 6 anys, no el va acabar d'entendre del tot). Amb 10 anys ja dominava les matemàtiques, la física i la química del seu temps, i amb 12 ja va escriure un parell de llibres, un sobre els sistemes de govern durant l'Imperi romà, i un altre en vers que era una continuació de la Ilíada. Durant les hores de "descans" passejava amb el seu pare i discutien sobre política, filosofia o qualsevol altre tema que Mr. Mill considerava que era profitós per a la formació del seu fill.

Però tot aquest sistema educatiu tan intens no hagués tingut èxit, evidentment, si no hagués estat per l'extraordinària precocitat intel·lectual del jove John, que va fer d'ell una mena de savi en miniatura ja des dels set o vuit anys. Als 14 ja se'l va permetre "sortir de casa", i va anar a estudiar a França durant dos anys. En tornar va completar la seva formació amb un parell d'anys d'estudis jurídics. Després estudià filosofia i dret. Per mediació del seu pare va prendre contacte, ja des de ben petit amb algunes de les persones més eminents de la seva època, com per exemple el "pare" de la filosofia utilitarista del XIX, en Jeremy Bentham, de qui Stuart Mill va ser admirador i seguidor tota la

seva vida. Amb setze anys ja va fundar una societat cultural, i durant la seva joventut va desenvolupar, com era de preveure, una intensa activitat política, econòmica, literària i intel·lectual. Va col·laborar en diaris, va dirigir publicacions i va ser admirat i respectat per tothom, no només per la seva capacitat, sinó també per la seva gran qualitat humana i personal.

L'any 1851 es va casar amb una dona vídua, la senyora Taylor, la qual li va influir molt en la seva vida espiritual i la seva producció intel·lectual. Ella va morir, però, el 1858, i aquest fet li va provocar a John una pena immensa que li va durar tota la vida. Va comprar llavors una finca a prop d'Avinyó, a França, on era enterrada la seva dona, i allà va viure la major part de la resta de la seva vida, dedicat gairebé en exclusiva a la seva feina intel·lectual. Només va sortir d'allà durant un període de quatre anys, quan va ser elegit diputat (1865-68). Va ser durant tota la seva vida el líder indiscutible del moviment utilitarista i del liberalisme radical, i va recolzar la inclusió de les dones en el dret a vot (cosa impensable en aquella època). Va morir d'erisipela a Avinyó amb 66 anys, el 8 de maig de 1873. Va escriure moltes obres i articles en publicacions diverses; en destaquem les següents:

- Sobre la llibertat (1859)
- L'utilitarisme (1863)
- L'esclavitud de les dones (1869)
- Autobiografia (1873)
- Tres assaigs sobre la religió (1874)

3. L'UTILITARISME

Mill és el més típic representant d'una manera de pensar anomenada Utilitarisme, el pare de la qual és, com ja hem mencionat abans, en Jeremy Bentham. La idea de fons no és pas nova, ja que recorda molt el relativisme moral dels sofistes o d'Epicur, per exemple, però en mans dels filòsofs britànics del XIX té, com veurem, unes altres connotacions.

L'utilitarisme és una ètica teleològica, és a dir, una ètica que considera que la finalitat de l'acció humana està vinculada a la realització d'accions útils. D'una manera una mica simplificadora, podríem definir l'utilitarisme com l'ètica que afirma que és bo allò que ens útil per a ser feliços.

El criteri bàsic dels utilitaristes és el de cercar el màxim benestar per al major nombre d'individus, la felicitat general (general happiness) com a criteri i fi de la moralitat, basat sempre en el sentit comú dels éssers humans com a principi i guia de les accions. Aquesta doctrina afirma que la felicitat dels individus, de cada un, depèn de la felicitat dels demés. Si jo aconseguixo la felicitat dels altres, aconseguixo també la meua pròpia, per tant puc dir que a mi em resulta útil aconseguir la felicitat del conjunt de la meua societat. Cercar allò útil consisteix a ser pràctic, valorar les coses de manera diferentsegons sigui l'ús que jo en faci. Així, per exemple, un ganivet no és en si mateix ni bo ni dolent: resultarà bo si em serveix per tallar el pa, i serà dolent si el faig servir per matar una persona.

Per tant, es pot dir que allò dolent és allò que no em serveix per aconseguir la felicitat, i allò bo és allò útil per aconseguir-la: dolent = perjudicial per aconseguir la felicitat; bo = útil per aconseguir la felicitat

De tota manera no és adient dir que un ganivet és útil per matar, ja que els utilitaristes reserven el qualificatiu útil únicament per a allò que, emprat de determinada manera, proporciona benestar a la major quantitat possible de persones. Les coses, doncs, no són en si ni bones ni dolentes: mai no pot establir-se per la bondat o maldat d'una cosa, sinó que això depèn, en cada cas, dels resultats pràctics. Resultarà, doncs, que l'utilitarista qualificarà les coses, vinculades sempre a conductes, com a bones si resulten beneficioses, i com a dolentes si resulten perjudicials. Així, el ganivet que dèiem resultarà bo si em serveix per a tallar un pastís o fer una talla de fusta, i resultarà dolent si em serveix per amenaçar o matar algú. "La creença que accepta la Utilitat o el Principi de la Major Felicitat com a fonament de la moral sosté que les accions són justes en la proporció amb què tendeixen a promoure la felicitat; i injustes en la mesura que tendeixen a produir el contrari de la felicitat. S'entén per felicitat el plaer i l'absència de dolor; per infelicitat, el dolor i l'absència de plaer."

Segons aquest principi, la finalitat última a causa de la qual són desitjables tota la resta de coses, és una existència exempta de dolor i abundant en plaers, al màxim possible, tant en quantitat com en qualitat.

Aquest és, segons l'utilitarisme, el criteri de moralitat. Podem, doncs, definir-lo com el conjunt de regles i preceptes de conducta que cal seguir per tal que es pugui assegurar al gènere humà una existència com la descrita, tant com sigui possible; i no tan sols al gènere humà, sinó també, i fins on la naturalesa de les coses ho permeti, a tota la creació sensible.”

Així doncs Mill ve a identificar els conceptes de bo, útil i plaent, tot emparentant-se així amb l'hedonisme clàssic d'Epicur i altres. Però mentre aquest busca el plaer individual (la meua felicitat), l'utilitarisme persegueix el benestar col·lectiu, sota la idea que només a partir d'aquest pot derivar el benestar individual. L'utilitarista creu que l'individu és bàsicament egoista, però intenta fer-li veure que la millor direcció que pot prendre la seva recerca de la felicitat passa per assolir el benestar dels qui l'envolten, (alguna cosa així com: "sigues egoista, pensa en els altres").

Allò útil per a l'home, com a ésser social, és la millora de la Societat. La tesi de fons, com veiem, és que jo no puc ser realment feliç si no ho són també tots els qui m'envolten. De tota manera, com que la bondat o la maldat d'una acció no rau en els seus motius sinó en les seves conseqüències, no importa massa que hom actuï per egoisme o per altruisme, sempre i quan el resultat sigui socialment beneficiós per a la majoria. Per tant, l'utilitarisme no li troba cap altre sentit a la vida en societat que el relatiu al benefici que s'en pugui derivar per a tots els seus integrants. Aquest és el motiu pel qual els homes van començar a convida, la utilitat comú, i aquesta és la finalitat d'aquest tipus de vida.

El criteri de l'utilitarista no és el de la màxima felicitat de la persona que fa aquell acte, sinó la major quantitat possible de felicitat general; i si pot dubtar-se que un caràcter noble sigui sempre més feliç per la seva noblesa, no hi ha dubte que fa més feliços als altres, i que el món en general hi surt guanyant. L'utilitarisme, per tant, només podria assolir la seva finalitat amb el conreu general de la noblesa de caràcter.”

Ara bé, ¿com cal interpretar això de "la felicitat del major nombre de gent"? En aquest punt les teories de Bentham i de Mill són diferents: per a Bentham, la felicitat està vinculada a la quantitat de plaer (és, doncs, una concepció aritmètica, agregativa); en canvi, per a Mill allò important és la qualitat dels plaers, i per això està convençut que els plaers de l'esperit són més importants que els del cos. Per a Mill, la fonamentació de l'utilitarisme és la dignitat humana. És coneguda la frase que a la seva obra "L'utilitarisme" dedica a aquesta qüestió: "És millor ser un humà insatisfet que un porc satisfet; millor ser un Sòcrates insatisfet que un neci satisfet". Només pot ser útil allò que ens resulti autèntic i no falsejat.

Cal tenir present que l'utilitarisme de Mill mai no és un egoisme, tot i que, pel que fa a les relacions humanes, tendeix a creure més en la benevolència que en l'altruisme. El que m'és útil és, més aviat, el proper que el llunyà (i en aquest sentit una acció moral difícilment pot tenir com a objecte «la humanitat», en abstracte perquè aquest concepte cosmopolita és purament teòric). Però qualsevol regla ha de tenir un valor universal. No n'hi hauria prou a reforçar l'autonomia moral si, alhora, hom actués amb regles que fossin purament subjectives. Com a mínim cal exigir que de cap acció que ens afavoreixi com a individus, no en surti un dany per a la resta dels humans. L'individualitat que Mill propugna ha de tenir el seu contrapès en la lleialtat a la norma com a regla de joc acceptada per tots. Igual com va passar amb l'ètica d'Epicur, la felicitat milliana no té res a veure amb la caricatura que sovintaja: l'aprofitament groller dels avantatges a qualsevol preu.

La felicitat implica, com a primera condició, la dignitat o autorespecte. La part més valuosa de la felicitat és, precisament, el sentit de la pròpia dignitat. En aquest sentit és bàsica la distinció que va proposar Mill entre «felicitat» i «contentament»: la felicitat suposa un gaudi solidari (només es pot arribar a ser plenament feliç quan es viu voltat de gent que també n'és; cap home no és una illa). En canvi el contentament és el gaudi purament personal; és «no moral». Consisteix en el pur «estar bé» que no és encara «viure bé»; pertany a individus que no han assolit encara l'autonomia moral. En definitiva, es pot estar content en la dissort, però no ser feliç.

4. ELS CAPÍTOLS III I IV DE "L'UTILITARISME"

Al capítol III, Mill es planteja els motius pels quals els éssers humans tendim obeir els criteris morals, siguin del tipus que siguin: “En relació amb qualsevol criteri moral, hom acostuma justificadament a fer les següents preguntes: ¿quina és la seva sanció?, ¿quins són els motius per obeir-lo?, o més concretament ¿quina és la font de la seva obligació?, ¿d'on deriva la seva força obligatòria? És part essencial d'una filosofia moral donar resposta a aquesta qüestió. “

És evident, doncs, que hi ha alguna pressió d'algun tipus perquè jo acabi fent el que faig, i deixi de fer també certes coses. Diu Mill que aquesta pressió, aquesta sanció, pot ser externa o interna:

a) Sanció externa: les ganes d'agradar als altres o a Déu, o el que és el mateix, el temor a desagradar als altres o a Déu. A més, diu Mill que la creença en Déu fa una pressió més forta que no pas la que brolla del simple respecte al demés.

b) Sanció interna: és el sentiment que surt de la pròpia consciència, el remordiment que ens retreu quan hem actuat incorrectament: un sentiment que posseeix sens dubte qualsevol persona ben educada, i que no pren com a referent cap interès extern, és el pur i simple obeir la consciència perquè creiem que l'hem d'obeir.

“La sanció interna, sigui quin sigui el criteri del deure, és una i la mateixa: un sentiment de la nostra pròpia consciència, un dolor més o menys intens que acompanya la violació del deure, que sorgeix en les naturaleses amb educació moral adient, i que en els casos més seriosos els fa retrocedir com davant d'una impossibilitat. Aquest sentiment, quan és dessinteressat i es vincula a la idea del pur deure i no a alguna de les seves formes particulars o a qualsevol circumstància merament accésòria, constitueix l'essència de la consciència. “

A continuació Mill es planteja quin és l'origen dels sentiments morals, és a dir, si aquests són innats en l'home o si són d'alguna manera adquirits, apresos. Ell està convençut que aquests sentiments no són innats sinó adquirits, el que passa és que després d'un procés tan llarg de convivència social, han acabat formant part de la nostra naturalesa. És a dir, són sentiments que brollen de nosaltres amb facilitat, però que al mateix temps poden ser treballats i cultivats fins a un alt nivell de desenvolupament. “Però aquesta poderosa base natural de sentiments existeix; i un cop reconegut el principi de la felicitat general com a criteri moral, constituirà la fortalesa de la moralitat utilitària. Aquest ferm fonament és el dels sentiments socials de la humanitat: el desig de la unió amb l'altre, que ja és un poderós principi de la naturalesa humana i, afortunadament, un dels que tendeixen a enfortir-se, fins i tot sense ser expressament inculcat, només per la influència dels progressos de la civilització. La condició social és així tan natural, tan necessària i tan habitual per a l'home, que mai no pot pensar en si mateix més que com a membre d'un cos; i aquesta associació es consolida cada cop més, a mesura que la humanitat se separa de l'estat d'independència salvatge. “

Arriba un moment, doncs, en què a l'home ja li resulta "natural" sentir-se integrat dins de la societat on viu, i per això "surt d'ell" interessar-se pels demés i fer tot el possible per ajudar i ser útil a la societat. El bé dels altres es converteix per a ell en una prioritat, a la qual ha d'atendre de forma natural i necessària. I tot com a fruit del progrés de la civilització i d'una educació cada cop més estesa, que ens porta a plantejar-nos els altres no com a rivals sinó com a iguals que tenen els mateixos objectius que nosaltres. Al capítol IV, diu Mill que l'única cosa desitjable com a fi és la felicitat; tota la resta de coses (poder, diners, fama, plaers materials ...) no són més que mitjans per aconseguir aquest fi. I la millor forma de demostrar-ho és el fet que tothom hi està d'acord (tothom té la felicitat com el gran fi de la seva vida). Com que la felicitat és un bé per a cada persona, això vol dir que també ho és per a la resta de la humanitat.

Ara bé, algú pot oposar-se a això dient que a la vida també es pot tenir com a fi, per exemple, la virtut, la qual es desitja desinteressadament, per ella mateixa. És cert, diu Mill, però desitjar la virtut no és quelcom natural, tot i que pot arribar a ser-ho com a fruit d'una educació adient de la persona. I el mateix passa amb els diners, que en principi es desitgen com a mitjans per aconseguir coses, però que també poden ser desitjats per ells mateixos, només per l'afany de posseir més i més diners. Ara

bé, fins i tot en aquests casos, la possessió de molts diners o la consecució de fama o poder polític, el que fan és fer-nos més feliços: per tant, tornem al que dèiem al principi, que el fi últim no és pas altre que la felicitat. “La felicitat no és cap idea abstracta, sinó un tot concret, i aquestes són algunes de les seves parts. I el criteri utilitarista ho sanciona i ho aprova. La vida seria poca cosa, estaria mal proveïda de fonts de felicitat, si la natura no proporcionés aquestes coses que, tot i ser originàriament indiferents, condueixen o s'associen a la satisfacció dels nostres desigs primitius, arribant a ser en ells mateixos fonts de plaer més valuoses que els plaers primitius. “

Però Mill vol deixar clara una cosa: tots aquests ingredients de la felicitat (diners, fama, poder) són vàlids sempre i quan les persones els facin servir per a benefici propi, però mai per perjudicar els altres, la qual cosa aniria contra els presupòsits bàsics de l'Utilitarisme. En canvi, això no pot passar mai amb el conreu de la virtut, que per molt que es desenvolupi, mai no pot perjudicar ningú. Per tant, doncs, com que estem d'acord que la felicitat és l'únic fi dels actes humans, és evident que desitjarem allò que ens doni plaer i evitem sempre tot allò que ens comporti dolor. Ara bé, cal que distingim clarament entre dos conceptes que, tot i ser semblants, en aquest cas són ben diferents: desitjar i voler. Una cosa és desitjar (el cos m'ho demana, l'instint...), i una altra és voler (sóc conscient que vull aquella cosa, i per tant la prenc, o bé no la prenc si no la vull, encara que ho desitgi). Així, per exemple, de vegades volem, per hàbit, coses que no desitgem, però que les volem perquè sabem que les necessitem, com per exemple anar a la feina o a l'escola cada dia, o menjar verdures o rentar-me les dents cada dia. Aquí la clau de tot és l'educació, que si és com ha de ser, aconseguirà ja des de bon començament que la persona identifiqui la virtut amb allò desitjable, i per tant acabi tenint com una tendència natural a fer sempre allò bo i virtuós, i a rebutjar sempre de fer allò viciós i pervers. “¿Per quins mitjans es pot enfortir una voluntat dèbil? ¿Com pot ser virtuosa una voluntat? Només fent que la persona desitgi la virtut, fent que hi pensi com quelcom agradable o mancat de dolor, associant l'obrar bé amb el plaer i l'obrar malament amb el dolor. “

Ara bé, voler o desitjar una cosa per hàbit, no vol dir que sigui necessàriament bona: l'hàbit dóna certesa a la conducta i als sentiments, però mai la seguretat que allò, per força, ha de ser bo. O dit d'una altra manera, que les coses sempre hagin estat d'una determinada manera no vol dir que ja estiguin bé així, ni que hagin de seguir essent forçosament així. “La voluntat és filla del desig, i només deixa el domini del seu pare per passar al domini de l'hàbit. Que una cosa sigui resultat de l'hàbit no pressuposa que sigui intrínsecament bona.”

5. "SOBRE LA LLIBERTAT"

Aquesta obra és, per a molts, la que millor reflecteix el pensament social i polític de Mill, i ha esdevingut tot un clàssic sobre el tema. El propi concepte de llibertat, aplicada a la vida pública en general (religió, política, economia, etc.) era una autèntica novetat per a la majoria, i és per això que calia fer-hi una bona reflexió teòrica per saber de què estem parlant exactament quan parlem de la llibertat. A més no hem de perdre de vista que ens trobem en un moment històric —mitjan segle XIX— en què el liberalisme polític i econòmic es troba en plena efervescència, sobretot a Anglaterra.

Els problemes que es planteja Mill a la seva obra són, en paraules seves, els següents: Quin és el límit just de la sobirania de l'individu sobre si mateix? On comença la sobirania de la societat? Quina part de la vida humana s'ha d'assignar a la individualitat i quina part a la societat?

Mill defensa la llibertat individual en tots els aspectes: la possibilitat de crear noves "experiències d'estil de vida, el pensament de les minories i l'educació encomanada als pares i als mestres cultivats amb el suport econòmic corresponent. El control del govern s'hauria de limitar a crear la legislació que permeti i afavoreixi aquesta llibertat, i protegeixi els individus respecte dels perjudicis que els altres els puguin causar". Mill té una visió de l'ésser humà complet, de l'individu lliure i de la seva relació amb els altres en el marc d'una comunitat democràtica en què les persones estableixen relacions morals mútues i no tan sols protegeixen els seus interessos particulars. Renuncia a l'utilitarisme mercantil de la societat de l'abundància que l'havia educat, per descriure una imatge de l'ésser humà amb capacitat lògica, afeccions morals i sensibilitat estètica, un home lliure amb possibilitats per desenvolupar tots els aspectes de la vida humana.

Stuart Mill no podia veure la felicitat en termes de quantitat de plaer, sinó en el fet de gaudir dels béns culturals i l'intercanvi amb altres homes, per a la qual cosa cal temps lliure i educació. A partir d'aquí es tracta de crear les reformes polítiques necessàries, laborals, educatives perquè la major quantitat possible de béns culturals pugui arribar al màxim nombre possible de persones. Ell creia en la democràcia com a marc polític en què es pot resoldre el tipus de felicitat que conjugui "la individualitat com un dels elements del benestar" i "la utilitat social", la recerca de la felicitat personal i comunitària; sacrifici de la primera en benefici de la segona, en la mesura que el benestar comú inclou també el benestar individual. Isaiah Berlin va establir una distinció que ha esdevingut clàssica i que pot ser esclaridora per aplicar a l'obra de Mill. Distingia Berlin entre dos conceptes de llibertat: «llibertat positiva» i «llibertat negativa».

1.- Hi ha una noció positiva de llibertat, entesa com a capacitat de dur a terme una acció determinada o, dit més vulgarment, per fer el que hom vulgui. La llibertat positiva fa referència a les potencialitats internes de l'home i apunta a l'ideal de domini de les pròpies accions. És una llibertat «per a...».

2.- Hi ha una noció negativa de llibertat, entesa com a absència d'interferències en una zona en què cada individu és amo absolut i que tothom —fins i tot, o sobretot, l'estat— ha de respectar. És una llibertat «en relació a...», «respecte de...» i, fins i tot, «davant de...».

A la seva obra Mill insisteix en aquest segon aspecte: la llibertat és l'espai de la pròpia individualitat (privacy), expressament reivindicada. Podríem considerar la llibertat com l'espai de la nostra existència que abasta les accions que no repercuteixen nocivament sobre els altres. Ara bé, fins i tot per tal que hi hagi una llibertat «privada» (negativa), cal que es donin una sèrie de condicions socials i específicament un règim de llibertats públiques (de pensament, d'associació, de premsa...).

Com tots els liberals, John Stuart Mill pretén delimitar clarament un domini en què els individus puguin "fer el que vulguin", un domini en què la societat no emporti la coacció, ni a través de les lleis, ni de forma més subtil mitjançant la pressió de l'opinió pública. Des d'un punt de vista teòric, la qüestió de la llibertat consisteix a trobar la millor línia de demarcació, la frontera més adient per tal de promoure "la felicitat de tots". Per tal d'establir aquesta frontera, Mill recorre a dos principis que sapliquen un després de l'altre:

- El primer, que anomena "principi de la llibertat individual", identifica un àmbit extens d'accions en què l'individu "té tot el dret" de fer el que vol i en què la societat "no té dret" a limitar-lo. Així, per exemple, la societat no té dret a prohibir el consum d'alcohol per a ús privat. Sobre aquesta mena d'accions, la llibertat dels individus ha de ser absoluta. Com diu a les primeres pàgines de la seva obra: "Coaccionar un individu per al seu propi bé, físic o moral, no forneix una justificació suficient (...) Hi poden haver raons per fer-li retrets, raonar-hi, persuadir-lo o suplicar-li; però no per coaccionar-lo, ni per fer-li mal." La llibertat individual permet augmentar la felicitat dels individus, fa possible experimentar tipus de vida més plaents i evita que l'opinió pública i/o l'Estat interfereixin a la vida privada dels individus. El principi de llibertat individual, però, només és vàlid per a les societats que Mill anomena "civilitzades", és a dir, les que prenen com a criteri la lliure discussió com a mitjà de millora. No s'aplicaria, doncs, als estats de la societat en què la lliure discussió només inflama les passions i mena al desordre o a la guerra civil.

- El segon, que es podria anomenar el "principi de les circumstàncies específiques del cas", determina, dins les circumstàncies en què la societat té dret a coaccionar, camps específics d'activitat on és millor no actuar perquè s'assoleix millor la finalitat pròpia d'aquest tipus d'activitat deixant fer lliurement els individus, més que no pas manant-los. Aquest seria, per exemple, el camp de l'economia: l'Estat podria actuar-hi, i potser en algun cas ho ha de fer, però si no ho fa les coses van millor. L'única raó legítima que pot tenir una comunitat per usar la força contra algun dels seus membres és impedir que faci mal a altres individus, però en aquest cas, el problema pertany a l'àmbit jurídic. Amb un exemple quedarà, potser, més clar: la forma com els pares eduquen o alimenten els fills és cosa seva; però, arribat a un cert extrem, no constitueix un problema particular dels pares, sinó que l'Estat hi pot intervenir, quan es va més enllà de la llibertat individual i sentra en la jurisdicció de la societat. És el que

Mill anomena “the particular expedencies of the case”. Per això, per exemple, no atempta a la llibertat que els governs estableixin un control sanitari sobre els aliments.

Aquesta distinció és particularment pertinent avui, en el debat entre liberalisme i neoliberalisme. Per a Mill, el comerç és una activitat social. Per tant, des del punt de vista dels principis, pertany a l'àmbit que pot ser regulat. Si l'activitat comercial, com a regla general, ha de ser “lliure”, això no significa que sigui un dret natural, sinó que depèn de les circumstàncies específiques. En el context d'un Estat mínim, que garantixi efectivament l'accés de tothom al mercat en igualtat de condicions, l'Estat no ha d'intervenir en l'activitat econòmica. En determinades circumstàncies, però, l'Estat pot intervenir en economia per preservar el lliure joc de la competència i els drets dels consumidors: l'Estat té el deure de fer tot el que és susceptible d'augmentar la felicitat general.

6. EL CAPÍTULO IV DE "SOBRE LA LLIBERTAT"

Aquest capítol porta per títol "Sobre els límits de l'autoritat de la societat sobre l'individu", i per tant Mill s'hi dedica a exposar les seves idees sobre fins a quin punt la societat ha de tolerar o no que els individus facin segons què, i de quina manera es pot "sancionar" els comportaments no adients. Tot el capítol és ple de moltíssims exemples de coses que la gent fa o pot fer, amb els quals Mill exposa les seves idees sobre el tema.

El punt de partida és la constatació de quelcom ben evident per a qualsevol: el simple fet de viure en societat ja imposa a cadascú una línia de conducta vers els demés. Això implica:

- no perjudicar els drets ni els interessos dels altres;
- assumir cadascú la part de feina i de sacrificis necessaris per defensar la societat o els seus membres de qualsevol dany.

Es pot sancionar un individu quan la seva conducta atempta contra un d'aquests dos supòsits; però si només afecta els seus propis interessos, llavors l'individu ha de tenir absoluta llibertat d'actuar i d'afrontar les conseqüències, sense que els demés o l'Estat tinguin cap dret a intervenir-hi. “Ni una persona, ni cert nombre de persones tenen cap dret a dir-li a un home d'edat madura que no condueixi la seva vida, en benefici propi, com a ell li convingui. Ell és la persona més interessada en el seu propi benestar; l'interès que hi pugui tenir un estrany és insignificant comparat amb el que té el propi interessat. Respecte de la conducta dels homes vers els altres, cal el compliment de les regles generals, a fi que cadascú sàpiga el que li espera; però respecte dels interessos particulars de cada persona, l'espontaneïtat individual té dret a exercir-se lliurement. “Per això, com a bon defensor del liberalisme que és, Mill insisteix molt en el tema aquest del marge de llibertat que ha de tenir cada individu quant als seus propis interessos, i adverteix del perill de la interferència de les altres persones o de l'Estat en l'àmbit individual.

Un altre punt força important d'aquest capítol és la insistència amb què Mill vol distingir entre actes que mereixen reprobació social i els que mereixen reprobació legal:

- Mereixen reprobació social (menyspreu, pèrdua de prestigi davant dels ulls dels demés, etc) els actes que fa una persona i que, tot i ser considerats dolents per tothom, no afecten els altres directament, com per exemple: “La disposició a la crueltat; la malícia i la mala condició; la que resulta la més odiosa de totes les passions i la més antisocial, l'enveja; la hipocresia, la manca de sinceritat, la irascibilitat sense prou motius i el ressentiment desproporcionat a la provocació; la passió de dominar els demés; el desig d'acaparar més del que a un li pertany; l'orgull que aconsegueix satisfacció en la inferioritat dels altres; l'egoisme que posa els interessos propis per sobre de tota la resta de coses del món. “

- Mereixen, en canvi, una reprobació legal, molt més contundent, les persones que han trencat les normes legals establertes, ja que atempten contra els interessos dels altres o contra la convivència: “Molt diferent serà el cas si aquesta persona ha infringit les regles establertes per a la protecció dels altres, individual o col·lectivament. En aquest cas les conseqüències funestes dels seus actes recauen, no sobre ella, sinó sobre els altres, i la societat, com a protectora de tots els seus membres, ha de venjar-se de l'individu culpable, i li ha d'infligir un càstig prou sever, amb la intenció expressa de castigar-lo. “

Però en tot moment Mill insisteix que la millor manera de garantir la bona convivència i l'harmonia entre els membres d'una societat no és altra que l'educació acurada i responsable, i és la pròpia societat la que ha d'evitar que un gran nombre dels seus membres creixi sense rebre aquesta educació. Si es així no hauré de veure l'Estat com un instrument que només es dedica a castigar i reprimir els seus membres.

Normalment tendim a pensar que si la majoria de gent té una opinió determinada, positiva o negativa, respecte d'una manera de comportar-se, segur que aquesta ha de ser l'opinió correcta, justa. Però Mill ens adverteix del risc d'aquestes afirmacions, ja que "l'opinió d'una tal majoria, imposada com a llei a la minoria, quan es tracta de la conducta personal, tant pot ser errònia com justa". I a continuació Mill posa un bon grapat d'exemples ben curiosos de situacions en què l'opinió de la majoria, tot i que a ells els pot semblar correcta, no és ni de bon tros justa. "No és difícil provar amb nombrosos exemples que una de les inclinacions més universals de la humanitat és la d'estendre els límits del que hom pot anomenar "polícia moral", fins al punt d'envair les llibertats més legítimes de l'individu. "

El primer exemple de Mill: una de les coses que més alimenta l'odi dels musulmans vers els cristians és el fet que aquests mengin carn de porc; de la mateixa manera, els cristians mostren un gran menyspreu vers els musulmans precisament pel rebuig d'aquests a la carn de porc. En ambdós casos, com diu Mill, "el públic no té per què intervenir en els gustos o interessos personals dels individus".

Segon exemple: "la majoria dels espanyols consideren una grollera impietat, altament ofensiva per a Déu, retre-li culte de manera diferent a com ho fa l'Església Catòlica: cap altre culte públic no hi està permès". I encara un tercer exemple: "els puritans, allà on han pogut, han intentat, amb gran èxit, suprimir les diversions públiques i gairebé totes les diversions privades, particularment la música, el ball, el teatre, els jocs públics o qualsevol altra reunió feta amb intenció d'esbargiment". Tots aquests exemples, i molts d'altres, el que demostren és que les majories no tenen per què fer servir el pes del seu nombre per impedir o prohibir per llei que les minories puguin tenir hàbits, opinions o creences personals que no afecten negativament ni els altres individus ni el conjunt de la societat.

L'últim exemple de Mill es també curiós, i fa referència als mormons, i al rebuig que aquests generaven entre la majoria de la població en aquella època (mitjan segle XIX). En concret diu Mill que "la poligàmia, adoptada pels mormons, és la causa principal d'aquesta antipatia vers les seves doctrines". Pel que sembla, en època de Mill, els mormons, veient-se perseguits per la justícia tant a Estats Units com a la Gran Bretanya (a causa precisament de la poligàmia, que estava prohibida per llei), es van traslladar tots al centre de Nordamèrica i allà van fundar la seva pròpia ciutat Salt Lake City, a Utah. Doncs bé, sobre aquests mormons diu Mill: "Ningú més que jo desaprova d'una manera absoluta aquesta institució dels mormons", bàsicament, segons diu, per la posició humiliant de la dona en aquella societat, "però quan han deixat els països que rebutjaven les seves doctrines i s'han establert en un llunyà racó de la terra que ells han estat els primers a fer-lo habitable, és difícil veure en virtut de quins principis (si no són els de la tirania) se'ls pot impedir que visquin a gust, sempre i quan no cometin actes d'agressió cap a la resta de nacions i concedeixin als descontents la llibertat de separar-s'hi. "

Com es pot apreciar, doncs, tot aquest capítol del llibre és, encara que Mill no ho hagi dit expressament, una apologia de la tolerància, una virtut que, encara que sigui relativament habitual als nostres dies, en aquella època constituïa una autèntica novetat per a la majoria de la població europea.

CRÍTQUES A L'UTILITARISME

L'utilitarisme ha estat una filosofia política molt discutida. Les crítiques han estat abundoses: es tracta —cal no oblidar-ho— d'una «ètica de mínims»; i sempre resultarà difícil (per no dir impossible) establir quin sigui el «mínim» de llibertat o de dignitat assumible. Vegem a continuació alguns dels punts febles que s'hi poden detectar:

- Pel que fa al tema del càlcul utilitarista dels plaers: hi ha criteris que són qualitatiu en ells mateixos i que mai no podran reduir-se a quantificació (per exemple els de caire estètic). Són criteris que ofereixen una mena de plaer que, sovint, només està a l'abast d'un petit grup, però que dignifiquen globalment un grup. Per exemple, les raons per conservar un barri antic i no fer-hi gratacels, són aquesta mena.
- Com a ampliació de l'argument anterior podríem recordar que els tipus de felicitat no són comparables ni compatibles. No hi ha cap raó per suposar que el que em produeix plaer a mi (escoltar discos de El trio Guadalajara) en produeixi també a la meua filla gran (que prefereix La Oreja de Van Gogh) o la petita (que està a favor de Les cançons d'en bob el manetes). Es fa difícil decidir així què cal fer si volem escoltar música al cotxe i s'aplica la màxima del màxim bé per al màxim nombre.
- Qualsevol càlcul de plaers és una hipòtesi de futur. No hi ha cap raó per suposar que el que jo calculo avui que demà em produirà plaer, realment el produeixi. Les conseqüències futures (plaents o no) d'un acte només poden ser imaginades. És sempre un càlcul d'incertesa, que es fa amb informacions parcials i, per tant, amb resultats possiblement poc fiables.
- Es planteja també el problema del que succeeix quan el que és útil no és just. Per exemple: pot ser útil matar un innocent per apaivagar una massa, o matar algú que està en bona salut per salvar set malalts? (al cap i a la fi, seria el màxim bé per al màxim nombre?). Sempre hi ha la dificultat que si infringir la regla és més útil que respectar-la, llavors seria irracional no fer-ho.
- Però la crítica més important és la que fa referència a l'ètica de mínims. Un utilitarista seria partidari del mal menor si és útil per evitar un acte pitjor. Així, però, es degrada la moralitat, produint cada cop uns mínims més mínims en nom del consens moral. Per exemple, amb aquest criteri hauríem de veure amb bons ulls que es mati una persona si hom sospita que pot estar punt de cometre un atemptat.
- I un altre punt fluix de la teoria és l'immens optimisme que es desprèn respecte de la condició humana. Es dona molt per suposat que tots tenim intencions altruistes, que ens desvivim per ajudar els altres i que és fàcil sacrificar el bé propi en benefici del bé comú. Un xic utòpic tot plegat ...